

Стегней Маріанна Іванівна

доктор економічних наук, професор, професор
кафедри фінансів та обліку
Мукачівського державного університету

Marianna STEHNEI
Doctor of Economics, Professor, Mukachevo State
University
<https://orcid.org/0000-0002-4688-6447>

Інна Олександрівна ІРТИЩЕВА

доктор економічних наук, професор, проректор
з науково-педагогічної роботи та інноваційної
діяльності Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова

Inna IRYSHEVA
Doctor of Economics, Professor, Admiral Makarov
National University of Shipbuilding
<https://orcid.org/0000-0002-7025-9857>

**ІННОВАЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ЕПОХУ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗРОСТАННЯ
FORMING INNOVATIVE CONCEPT OF ECONOMIC MECHANISMS OF NATURE USE
IN THE ERA OF INCLUSIVE GROWTH**

Стегней М. І., Іртищева І. О. Інноваційний
концепт формування економічних механізмів
природокористування в епоху інклюзивного
зростання. *Український журнал прикладної
економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 3. С. 10-15.

Stehnei M., Irtysheva I. Forming innovative
concept of economic mechanisms of nature use
in the era of inclusive growth. *Ukrainian Journal
of Applied Economics and Technology*. 2022.
Volume 7. № 3, pp. 10 – 15.

Здійснено аналіз основних векторів завдань з відновлення України від наслідків війни. Обґрунтовано модель формування економічного механізму природокористування в умовах інклюзивного зростання. Визначено, що економічний механізм природокористування існує як відкрита система на підставі взаємодії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Обґрунтовано схему інноваційного концепту економічного механізму природокористування в умовах інклюзивного зростання. Доведено, що інноваційний концепт економічного механізму природокористування в умовах інклюзивного зростання полягає у трактуванні останнього в якості поліфункціонального регулятора, що функціонує на принципах сталого розвитку та всеохоплюючої інклюзії й відповідальності, сфера регулювання якого охоплює різні типи взаємозв'язків (людини з природою; внутрішнього та зовнішнього середовища; виробничих, соціальних і екологічних факторів) на підставі використання методів економіко-статистичного аналізу, методів прийняття управлінських рішень, системного та програмно-цільового підходу із застосуванням індикаторів ідентифікації факторів взаємодії атмосферного повітря, земельних та водних ресурсів, природного тваринного і рослинного світу, радіаційної, хімічної та екологічної небезпеки тощо із системою управління природними ресурсами, принципів розробки екологічних проєктів розвитку, орієнтованих на інтеграцію природних ресурсів у економічний розвиток.

Ключові слова: інклюзивне зростання, природокористування, економічний механізм, інноваційний концепт.

The deformation of the relationship between man and nature has caused problems of aggravation of the ecological situation, which are of a global nature but require a local solution, which causes the need to rethink not only the target orientations. However, the economic mechanisms of nature are also used to implement the conceptual principles of sustainable development and increase the degree of participation of all citizens in social-economic transformations. Therefore, a balanced combination of three spheres of sustainable development: social, economic, and ecological, requires a dynamic clarification of the essence, tasks, tools, and methods that form the economic mechanisms of nature use in conditions of inclusive growth. Based on previous research experience, this is possible only under the conditions of using modern innovative approaches. Based on the above, it is possible to determine the research task, which consists of forming innovative foundations of economic mechanisms of nature use in conditions of inclusive growth. The analysis of the main vectors of tasks for the recovery of Ukraine from the consequences of the war was carried out. The model for forming the economic mechanism of nature use in conditions of inclusive growth is substantiated. It was determined that the economic mechanism of nature management exists as an open system based on the interaction of factors in the external and internal environment. The scheme of the innovative concept of the economic mechanism of nature management in conditions of inclusive growth is substantiated. It has been proved that the innovative concept of the economic mechanism of nature use in the conditions of inclusive growth consists of treating the latter as a multifunctional regulator that functions on the principles of sustainable development and comprehensive inclusion and responsibility, the sphere of regulation of which covers various types of relationships (people with nature; internal and external environment; industrial, social and ecological factors) based on the use of methods of economic and statistical analysis, methods of management decision-making, systemic and programmatic approach with the use of indicators for identification of factors interacting, such as atmospheric air, land and water resources, natural animal and plant life, radiation, chemical, and environmental hazards, etc., as well as a natural resource management system, principles of development of ecological development projects focused on the integration of natural resources into economic development.

Keywords: inclusive growth, nature management, economic mechanism, innovative concept.

Вступ

Деформація взаємовідносин людини з природою викликала проблеми загострення екологічної ситуації, які носять глобальний характер, але потребують локального вирішення, що викликає необхідність переосмислення не тільки цільових орієнтирів, а й економічних механізмів природокористування у контексті реалізації концептуальних засад сталого розвитку та збільшення ступеня участі всіх громадян у соціально-економічних трансформаціях. Збалансоване поєднання трьох сфер сталого розвитку: соціальної, економічної та екологічної, потребує динамічного уточнення сутності, завдань, інструментів і методів, що формують економічні механізми природо-користування в умовах інклюзивного зростання. Спираючись на досвід попередніх досліджень, це можливо тільки за умов використання сучасних інноваційних підходів.

Питання визначення концептуальних ознак економічних механізмів сталого розвитку та природокористування розглядаються рядом дослідників. Теоретико-методичні підходи та прикладні засади з даного питання викладені в працях вчених І. Бистрякова, Б. Данилишина, Л. Левковської, С. Лизун, В. Пилипів, М. Хвесик та ін. Утім складність і масштабність даної проблематики на тлі сучасних глобальних викликів та національних загострень, викликаних пандемією та військовою агресією, виявляє нерозв'язані питання, що потребує нових наукових пошуків. Зокрема, важливим серед них є саме формування економічних механізмів природокористування в умовах інклюзивного зростання та на засадах інноваційного оновлення.

Формулювання цілей статті

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у формуванні інноваційних засад економічних механізмів природокористування в умовах інклюзивного зростання.

Виклад основного матеріалу

В умовах військового протистояння України і Росії загострюються проблеми не тільки соціально-економічного характеру, а й екологічні. Російська агресія призвела до значних екологічних наслідків, які за масштабами поширення вже давно вийшли за межі території України. Спостерігається підвищення рівня забруднення атмосферного повітря, водойм, підземних вод, пошкодження та виведення з економічного обігу значних площ сільськогосподарських земель, підтоплення окремих територій тощо.

Незважаючи на складність ситуації в Україні, уряд вже розробляє заходи з післявоєнного відновлення та розвитку. Актуалізуються завдання структурної модернізації економіки України з точки зору забезпечення соціального захисту та екологічної безпеки. 21 квітня 2022 року створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни, для якої основні вектори завдань спрямовані на соціо-еколого-економічне відновлення (рис. 1).

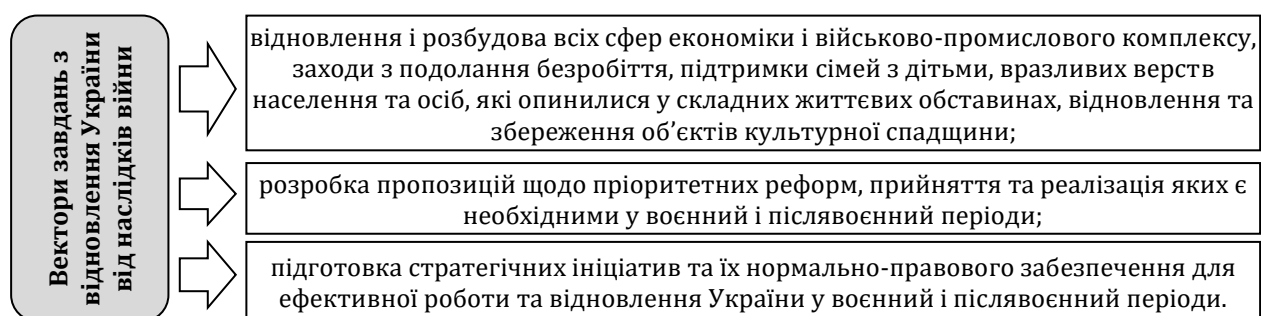

Рис. 1. Основні вектори завдань з відновлення України від наслідків війни

Джерело: [1]

Слід зазначити, що окреслені вектори завдань з відновлення України повинні відповідати засадам сталого розвитку, тобто базуватися на засадах збалансованих взаємовідносин людини з природою та максимального залучення усіх громадян соціуму. У цьому контексті розроблені попередньо економічні механізми природокористування [2] набирають нових інноваційних ознак.

В економічній літературі зустрічається багато трактувань терміну «економічний механізм». Деякі дослідники пояснюють дану категорію як сукупність методів і засобів дії на економічні процеси, а саме «сукупність, систему елементів впливу на економічні інтереси

суб'єктів господарювання, яка враховує особливості його зовнішнього та внутрішнього середовища» [3], інші визначають його як «елемент господарського механізму, сукупність фінансових інструментів, важелів і способів регулювання економічних процесів» [4].

У попередніх дослідженнях [5] розширено особливості економічних механізмів, що можуть бути використані для обґрунтування механізму природокористування в рамках забезпечення інклюзивного зростання. Фундаментальний внесок Е. Маскіна в теорію економічних механізмів полягає у формулюванні завдання імплементації (implementation problem), яке вимагає, щоб усі рівноваги отримуваних механізмів приводили до бажаної економічної функції або економічного ефекту, а в якості необхідних умов для такої імплементації ставити вимогу монотонності, універсальності економічного механізму.

Аналізуючи три сфери сталого розвитку (соціальну, економічну та екологічну), відомі англійські вчені Д. Пірс і Д. Тернер виділили три основні акценти, які доводять домінуючу перевагу екологічних критеріїв [6]:

- розумна людина не повинна орієнтуватися тільки на економічну раціональність, їй слід більше уваги приділяти благам загального користування, споживання яких обумовлює зовнішні ефекти;

- новий підхід до економічного розвитку потребує відтворення найбільш економічної системи і всіх її складових на постійній основі;

- з часом економічний розвиток повинен ставати нейтральним стосовно впливу на довкілля, такий вплив слід звести до мінімуму.

Безусяк Я. І. вважає, що «в умовах стрімкого науково-технічного розвитку, коли у структурі економіки зростає питома вага промисловості, збільшується навантаження на природні екосистеми. Тому екологічні вимоги до природокористування, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки суспільства мають виконуватися незалежно від форм власності, відомчої підпорядкованості та фінансових можливостей господарюючих суб'єктів. Для цього необхідно забезпечити ефективність і дієвість економічних регуляторів раціонального і збалансованого природокористування на державному рівні» [7].

Дребот О. та Гадзало А. зазначають, що «балансоване природокористування відбувається за допомогою економічного механізму, який охоплює сукупність інструментів, економічних впливів, а також принципів та критеріїв, що у збалансованому взаємозв'язку сприяють досягненню оптимального співвідношення між економічно доцільними та екологічно безпечними видами природокористування. Ключовим елементом механізму є система платежів природокористування, що створює фінансову основу і стимулює раціональне природокористування та охорону навколишнього природного середовища» [8].

Мединська Н.В. наголошує, що «дослідження показали, що внаслідок уповільненого проведення інституціональних перетворень у природно-ресурсному секторі національного господарства у попередні роки виникла необхідність у формуванні економічного механізму природокористування випереджального типу на загальнонаціональному, муніципальному (рівень ОТГ) та внутрішньо-фірмовому рівні. Особливої уваги потребує формування економічного механізму природокористування випереджального типу на рівні ОТГ з огляду на те, що саме на місцевий рівень перенесено широкий спектр повноважень, у тому числі і в частині господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та фінансування природоохоронної діяльності. Органи місцевого самоврядування внаслідок бюджетно-фіскальної децентралізації отримали додаткові фінансові ресурси, частина котрих може бути спрямована на реалізацію проектів раціоналізації природокористування, в тому числі і проектів по ресурсозбереженню та енергоефективності.

Базовою інституціональною передумовою формування економічного механізму природокористування випереджального типу має стати злагоджена робота вищої виконавчої гілки влади та законодавчого органу влади, зокрема профільного комітету українського парламенту, щоб забезпечити ієрархічну спорідненість економічного механізму природокористування на всіх перерахованих таксономічних рівнях і регулятори макроекономічного рівня отримували необхідне доповнення та конкретизацію на муніципальному та локальному рівнях. За таких умов стане можливим поєднання інструментів стимулюючого та карального спрямування, що орієнтуватиме суб'єкти природо-господарської

та природоохоронної діяльності до ощадливішого використання складових природно-ресурсного потенціалу та зменшення рівня негативного впливу на довкілля» [9].

Крім того вважаємо, що у нашій країні необхідно звернути особливу увагу на формування інноваційної системи, а також забезпечити пріоритетний розвиток наукових досліджень з найважливіших проблем з екологічної безпеки та сталого природокористування, запровадження єдиної системи контролю за станом якості середовища проживання людини.

Отже, економічний механізм є узагальненим критерієм природокористування.

Будь-який економічний механізм, в тому числі економічний механізм природокористування, існує як відкрита система на підставі взаємодії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища (рис. 2).

В контексті забезпечення виконання Цілей сталого розвитку [10] інклюзивне зростання національної економіки можливо забезпечити за рахунок розширення можливостей економічної свободи та економічної співучасті. Проте слід зазначити, що в сучасних кризових умовах для України важко визначити чіткі часові межі для періодів відновлення та економічного зростання. Але період відновлення однозначно пов'язаний із розробкою заходів економічного зростання.

Рис. 2. Модель формування економічного механізму природокористування в умовах інклюзивного зростання

Ахромкін Є. М. вважає, що «концепт інноваційної моделі забезпечення ефективного використання регіональних ресурсів є описом мети, передумов та складових елементів, які містять сукупність оптимальних організаційних, економічних і управлінських процесів ухвалення рішень у регіональному господарчому комплексі з питань використання місцевих ресурсів на основі нових наукових результатів із застосуванням економіко-математичних методів» [11].

Черчик Л. М. на основі концептуальних положень інклюзивного розвитку надає наукове трактування інклюзивного рекреаційного природокористування як такої його форми, що забезпечує рівні можливості щодо використання природних рекреаційних ресурсів та територій для забезпечення суспільно значимих та індивідуальних рекреаційних потреб, які позитивно впливають на добробут та якість життя людей [12].

Сам економічний механізм природокористування в умовах інклюзивного зростання базується на комплексному визначенні взаємозв'язків внутрішнього та зовнішнього середовища, виробничих, соціальних і екологічних факторів, урахуванні динаміки ситуативних змін у часі, принципі постійного поліпшення суб'єктно-об'єктних форм функціональної взаємодії з констатацією домінантних ознак та принципі всеохоплюючої інклюзії і відповідальності. Економічна оцінка означених взаємозв'язків та динаміки змін здійснюється на підставі класичних методів економіко-статистичного аналізу, методів прийняття управлінських рішень, системного та програмно-цільового підходу з використанням індикаторів ідентифікації факторів взаємодії атмосферного повітря, земельних та водних ресурсів, природного тваринного і рослинного світу, радіаційної, хімічної та екологічної небезпеки тощо із системою управління природними ресурсами, принципами розробки екологічних проектів розвитку, орієнтованих на інтеграцію природних ресурсів у економічний розвиток (рис. 3).

Рис. 3. Схема інноваційного концепту економічного механізму природокористування в умовах інклюзивного зростання

До сукупності інструментів економічного механізму природокористування слід відносити: різні форми рентних відносин (капіталізація, корпоратизація, диверсифікація тощо), екологічний податок, ціноутворення з урахуванням екологічної компоненти, екологічне страхування, екологічну експертизу програм розвитку та проєктів, екологічну паспортизацію, екологічні стандарти, ліцензування можливостей природокористування, екологічні інновації, екологічну освіту.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Розкрито основні вектори завдань з відновлення України від наслідків війни, що спрямовані на соціо-еколого-економічне відновлення. Обґрунтовано модель формування економічного механізму природокористування в умовах інклюзивного зростання та запропоновано схему його інноваційного концепту.

Доведено, що інноваційний концепт економічного механізму природокористування в умовах інклюзивного зростання полягає у трактуванні останнього в якості поліфункціонального регулятора, що функціонує на принципах сталого розвитку та всеохоплюючої інклюзії й відповідальності, сфера регулювання якого охоплює різні типи взаємозв'язків (людини з природою; внутрішнього та зовнішнього середовища; виробничих, соціальних і екологічних факторів) на підставі використання методів економіко-статистичного аналізу, методів прийняття управлінських рішень, системного та програмно-цільового підходу із застосуванням індикаторів ідентифікації факторів взаємодії атмосферного повітря, земельних та водних ресурсів, природного тваринного і рослинного світу, радіаційної, хімічної та екологічної небезпеки тощо із системою управління природними ресурсами, принципів розробки екологічних проєктів розвитку, орієнтованих на інтеграцію природних ресурсів у економічний розвиток.

Список літератури

1. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни. Затверджено Указом Президента України від 21 квітня 2022 року №266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>
2. Стегней М. І. Концептуальні підходи до формування економічного механізму збалансованого природокористування та сталого розвитку сільських територій. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2015. №13. С. 321–329.
3. Літвінов О. С., Каплан С. М. Сутність та види механізмів в економіці. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Випуск 6 (11). URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/30.pdf
4. Финансовый механизм: Энциклопедический словарь экономики и права. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/17156.

5. Maskin E. Nash equilibrium and welfare optimality. *Review of Economic Studies*. 1999. Vol. 66. No 1. pp. 23–38.
6. Pears D., Turner K., Bateman I. Environmental Economics. An Elementary Introduction. *The John Hopkins University Press*. 1993. pp. 9.
7. Безусяк Я. І. Економічний механізм природокористування. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11226/584.pdf?sequence=3>
8. Дребот О., Гадзало А. Елементи економічного механізму раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/163013/25-Drebot.pdf?sequence=1>
9. Мединська Н. В. Економічний механізм природокористування в умовах децентралізації: сутнісна характеристика, типи, ієрархія. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 97–102.
10. Цілі Сталою розвитку. Дія. URL: <https://business.diia.gov.ua/handbook/sustainable-development-goals/cili-stalogo-rozvitku>
11. Ахромкін Є. М. Концепт інноваційної моделі забезпечення ефективного використання регіональних ресурсів. *Ефективна економіка*. 2011. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=461>
12. Черчик Л. М. Імперативи інклюзивного розвитку в рекреаційному природокористуванні. *Економічні інновації*. 2020. Том 22. Вип. 4 (77). С. 171–182.
13. Крамаренко І. С. Формування та розвиток регіонального інвестиційного потенціалу в умовах структурних трансформацій економіки: теорія, методологія та практика: монографія. ФОР Швец В.М., 2019. 356 с.
14. Бойко Є. О. та ін. Екологічні інвестиції: стан та перспективи впровадження на мікро-, мезо- та макрорівнях. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки*. 2021. № 2. Т. 3. С.40–49.
15. Irtyshcheva, I. et al. The economy of war and postwar economic development: world and Ukrainian realities. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8. pp. 78–82.

References

1. Polozhennia pro Natsional'nu radu z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viny. Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy. [Regulations on the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. Approved by the Decree of the President of Ukraine]. Dated April 21, 2022 No. 266/2022. Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>
2. Stehnej, M. I. (2015). «Conceptual approaches to the formation of an economic mechanism of balanced nature use and sustainable development of rural areas». *Visnyk Volyns'koho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu*. No. 13, pp. 321–329.
3. Litvinov, O. S., and Kaplan, S. M. (2017). «The essence and types of mechanisms in the economy». *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. Issue 6 (11). Available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/30.pdf
4. Fynansovyy mekhanyzm: Entsyklopedycheskyj slovar' ekonomyky y prava. [Financial Mechanism: Encyclopedic Dictionary of Economics and Law]. Available at: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/17156.
5. Maskin, E. (1999). «Nash equilibrium and welfare optimality». *Review of Economic Studies*. Vol. 66. No 1, pp. 23–38.
6. Pears, D., Turner, K., and Bateman, I. (1993). «Environmental Economics. An Elementary Introduction». *The John Hopkins University Press*, pp. 9.
7. Bezusiak Ya. I. (2022). «Economic mechanism of nature use». Available at: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11226/584.pdf?sequence=3>
8. Drebot, O. and Gadzalo, A. (2022). «Elements of the economic mechanism of rational nature management and environmental protection». Available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/163013/25-Drebot.pdf?sequence=1>
9. Medinska, N. V. (2022). «The economic mechanism of nature use in conditions of decentralization: essential characteristics, types, hierarchy». *Economy and the state*. No. 2. pp. 97–102.
10. Tsili Staloho rozvytku. Diia. [Goals of Sustainable Development. Action]. Available at: <https://business.diia.gov.ua/handbook/sustainable-development-goals/cili-stalogo-rozvitku>
11. Akhromkin, Ye. M. (2011). «The concept of an innovative model of ensuring the effective use of regional resources». *Efektivna ekonomika*. No. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=461>
12. Cherchyk, L. M. (2020). «Imperatives of inclusive development in recreational nature use». *Ekonomichni innovatsii*. Vol. 22. Issue 4 (77), pp. 171–182.
13. Kramarenko, I. S. (2019). *Formuvannia ta rozvytok rehional'noho investytsijnoho potentsialu v umovakh strukturnykh transformatsij ekonomiky: teoriia, metodolohiia ta praktyka: monohrafiia* [Formation and development of regional investment potential in conditions of structural transformations of the economy: theory, methodology and practice: monograph]. FOP Shvets V.M. Mykolaiv, Ukraine.
14. Boyko, E. O. and etc. (2021). «Environmental investments: status and prospects of implementation at the micro, meso, and macro levels». *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Serii: Ekonomichni nauky*. no 2. Vol. 3, pp. 40–49.
15. Irtyshcheva, I. and etc. (2022). «The economy of war and postwar economic development: world and Ukrainian realities». *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8, pp.78–82.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2022 р.